

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)

Janzen, J.W.P.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Janzen, J. W. P. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

13 Jong criticus (1883-1884)

Kloos verbleef in de zomer van 1883 in de hoofdstad. Daarna keerde hij terug naar Brussel, waar hij opnieuw in het gezelschap van de Doorenbossen verkeerde. Met Witsen en Veth bezocht hij in het jaar daarop het La Roche van Perks Mathilde. Het waren ook de jaren waarin hij zich ontpopte als een scherp criticus. Ondanks al die drukte zag hij kans in juli 1884 zijn kandidaatsexamen te doen.

13.1 Aan het stappen

Aan zijn nieuw verworven vriend Karel Alberdingk Thijm biechtte Willem Kloos in mei 1883 op dat het uitgaansleven bezig was zowel zijn lichaam als zijn ziel te ruïneren:

maar het gaat me niet snel gauw-genoeg, het ruïneren, weet je, en daarom Mijnheer [...] wil ik iets eclatants doen, een daad, een woord, dat de nevelen, waarmede het leven nog altijd te zeer vervuld is, schudden en kraken op hunne moerassige grondvesten! Ach, ik wou, dat we met zen beiden of liever met zen drieën, jij, ik en een fleschje Volnay, want is zoo'n fleschje niet meer waard op de wereldmarkt der eindelooze dronkenschap dan ik en jij? zaten te philosopheeren over den Oergrond van alle zijn, en waarom of vrouwen tegenwoordig meer dan de mannen, in de maatschappij een element vertegenwoordigen, dat onzen stoutsten verwachtingen den bodem inslaat.⁷⁴⁶

Mede door het consumeren van de 'Fleschjes Volnay' slonk tantes erfenis zienderogen. Maar tot zijn geluk kreeg Kloos in maart 1883 een bijbaantje; hij werd als letterkundig medewerker verbonden aan het weekblad *De Amsterdammer*. In eerste instantie had hij een gooi gedaan naar een baan bij het nieuwe project van De Koo: *De Amsterdammer. Dagblad voor Nederland* dat vanaf 30 december 1882 naast het weekblad van de persen rolde. Veel van zijn Flanor-vrienden, zoals Van Deyssel, Van der Goes, Bouberg Wilson, maar ook Doorenbos, waren hem als (toekomstig) medewerker van het nieuwe dagblad voorgegaan.⁷⁴⁷

In een van de eerste dagen van maart solliciteerde hij naar 'een postje van redacteur bij den Amsterdammer (Dagblad, Buitenland)'.⁷⁴⁸ Kloos had zich terdege voorbereid. De binnenlandse politiek kende geen geheimen voor hem. Hij had de verslagen van de kamerdebatten, die volstonden over de concessie aan de Billiton-maatschappij, over de wet ter bestrijding van kinderarbeid en over de ontploffing van de Muider-kruitfabriek, grondig doorgenomen. Daarnaast had hij de berichtgeving in de kranten over de ontwikkelingen in

⁷⁴⁶ Brief van Willem Kloos aan Karel Alberdingk Thijm, d.d. 21 mei 1883, in: Prick 1997, p. 421. Volnay: een Bourgogne. Volnay is een plaatsje in de buurt van Beaune, Côte d'Or.

⁷⁴⁷ In: *De Amsterdammer. Weekblad voor Nederland*, van zondag 19 november 1882 wordt de verschijning van het dagblad aangekondigd met de vermelding van een lange lijst personen die hun medewerking al hadden toegezegd.

⁷⁴⁸ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 15 maart 1883, in: Stuiveling 1939, p. 193. Zie hiervoor ook: Kralt 1982, p. 17-32.

het buitenland nauwkeurig bestudeerd.⁷⁴⁹ Kortom, hij was van mening de aangewezen man te zijn voor deze post en het 'gedroomde f 1500,- tractement' in de wacht te kunnen slepen. In een brief aan Van der Goes gaf hij een geestig verslag van zijn gesprek met hoofdredacteur De Koo:

(Kloos). Ik had gehoord, dat u bij dag- en weekblad hier en daar voor het een en ander nog wel iemand kondt gebruiken en nu kwam ik vragen of u in mij de elementen meende op te merken, die voor zo een of andere betrekking geschikt waren. Koo. Ja, mijnheer Kloos, het grote bezwaar is, dat we niemand nodig hebben; (met nadruk) alles is bezet. Er is volstrekt niemand nodig. U zult zeker 't liefst naar het buitenland willen. Daar is alles vol. (Kloos). Dat spijt mij. Dus u ziet geen kans... Koo, Neen, als u drie maanden vroeger gekomen waart... (Ik sta op).⁷⁵⁰

De Koo stuurde hem niet met lege handen weg: 'natuurlijk als medewerker zal ik u graag zien', verzachtte hij zijn afwijzing voordat Kloos het redactielokaal verliet. 'Voor het inzenden van artikelen en berichtjes over kunst en literatuur' was hij welkom.

Dat ging Kloos dan maar doen.

Geen politiek dus, maar literatuur. En niet het dagblad, maar het weekblad. Dat was ook een meer geëffend pad, want juist vanaf maart 1883 was Doorenbos redacteur letteren van het weekblad. Met zijn hulp stonden de kolommen voor Kloos, Verwey, Van Deyssel en Paap open. In een kladje aan Vosmaer openbaarde Kloos zijn plannen:

Onder het pseudoniem van *Sebastiaan Senior* ga ik alle levende 'Jong-Hollanders' Coens, Pol de Mont, Waalner, Fiore della Neve, etc, etc op de plaats zetten, die hun m.i. toekomt. Nauwkeurig en scherp zal ik het goede en het slechte van elk hunner trachten aan te toonen, en daarby mijn eigen litteraire theoriën ontwikkelen, uitvoeriger en gemotiveerder, dan dit in de 'Inleiding' mogelijk is.

Maar wie er achter dat pseudoniem schuilging moest verborgen blijven.⁷⁵¹ Kloos wilde kennelijk niet het mikpunt van (tegen)aanvallen worden.

⁷⁴⁹ De concessie aan de Billitonmaatschappij tin te winnen was een slepende zaak. Was dit eerlijk gegaan? In *De Nieuwe Gids* van december 1886 (2^e jaargang, nummer 2, p. 165) komt G. Buitendijk er in zijn artikel "Onze Oost. De Billiton-kongsie" nog eens op terug. Buitendijk begint aldus:

Was er ooit tin met zoo'n gouden klank als het Billitonsche? Was er ooit een naamlooze vennootschap met prinsen, baronnen, graven, tot haast uitsluitende aandeelhouders? Was er ooit eene maatschappij met zulke gouvernements-allures, in staat om een gouverneur-generaal en twee ministers met huid en haar te verslinden? Bij het volk is door al dat schats- en glans- en machtsvertoon het angstig vermoeden gewekt, dat het met al die voorrechten niet pluis is en dit vermoeden heeft zijne scherpste uitdrukking gevonden in het bekende votum der Tweede Kamer van 6 December 1882 en 15 Februari 1883. Welhaast zijn vier jaren sinds dien datum verstreken en toch is de zaak nog aktueel.

In december 1882 en februari 1883 had de Tweede Kamer de overeenkomst tussen de gouverneur-generaal en de Billiton-maatschappij afgewezen. Het Kinderwetje van Van Houten (1874) hield in dat het verboden was kinderen beneden de twaalf jaar in dienst te nemen, maar 'veldarbeid' en 'huiselijke en persoonlijke diensten' werden niet verboden. In 1882 diende de minister van Justitie mr. A.E.J. Modderman (1838-1885) een wetsontwerp in om overmatige arbeid van kinderen verder tegen te gaan.

Op 19 januari 1883 vond er een ontploffing plaats in de kruitfabriek in Muiden. Meer dan 12 doden. In Weesp stond toen ook een kruitfabriek, maar die ontplofte niet.

⁷⁵⁰ Brief van Willem Kloos aan Frank van der Goes, d.d. 'maart', Van der Goes-archieff, 906 IISG. Zie hiervoor ook: Kralt 1982, p. 20.

In het nummer van zondag 11 maart 1883 verscheen de eerste bijdrage van Sebastiaan Senior, 'iets over kritiek en iets over poëzie', waarin hij twee poëziebundels besprak. Hij vond ze niks of op z'n hoogst middelmatig. Vooral het werk van de dichter Doedes, *Voorjaar en zomer*, had voor hem geen enkele waarde.

Want kunst is voor alles daar, om den mensch uit zijn alledaagschen sleur in een reinere of hoogere, betere of diepere stemming te voeren, en daarom is de middelmatigheid voor haar een doodzonde, die nooit wordt uitgewischt. Wat middelmatig is, kan nimmer tot kunst gerekend worden, omdat het middelmatige geen andere stemming dan die van verveling teweeg kan brengen, en de kunst dus haar eigen doel missen zou.

In de twee weken daarop volgend (18 en 25 maart 1883) verschenen deel II en III van 'iets over kritiek en iets over poëzie', waarover hij aan Vosmaer berichtte: 'Mijn eerste artikel van de voorgenomen reeks, behandelt onze nieuwsten Nederlandschen poëet N.D. Doedes een prul van het ergste soort.'⁷⁵² Over De Vrije, dichter van de bundel *Alsemdroppels*, oordeelde hij in *De Amsterdammer*:

Er zijn er, die op hun twintigste jaar alles hebben verteld, wat zij in zich hadden, maar waar anderen de goddelijke gave van het woord eerst in rijperen leeftijd geschonken werd. Laten wij hopen dat de heer de Vrije tot de laatsten moge behooren.⁷⁵³

In hetzelfde nummer besprak S.S. een studie van A. Bechger over de Amerikaanse dichter Henry W. Longfellow (1807-1882), getiteld *Henry Wadsworth Longfellow. Literarische Studie*, door de gelovige katholiek Bechger opgedragen aan dominee Ten Kate 'als een bewijs van hoogachting, waardering en vriendschap'.⁷⁵⁴ In zijn artikel keerde Kloos zich, in een tijd waarin slechts 1 procent van de bevolking opgaf onkerkelijk te zijn, ook nu weer tegen de dominees en tegen het christendom.⁷⁵⁵ Twee citaten:

De schrijver [Bechger] is een geloovige, op de manier, zoals onze Beets en Ten Kate dit zijn, en hij beoordeelt dus, evenals zij, de dichter niet naar het gehalte zijner poëzie, maar naar de mate zijner geloovigheid. En wel van die bijzondere geloovigheid, die men gematigd orthodoxisme noemt.

⁷⁵¹ Nooit verzonden klad van brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 15 en 31 maart 1883, in: Stuiveling 1939, p. 194-195. Zie hiervoor ook: Kralt 1982, p. 17-32. M. Coens is het pseudoniem van Willem L. Penning (1840-1924), één van de voorlopers van de Beweging van Tachtig. In 1882 kreeg hij een oogkwaal, waardoor hij geleidelijk blind werd. Maar toch bleef hij als dichter actief. In 1911 ontvangt hij *De Nieuwe Gids*-prijs voor zijn poëzie. De Vlaamse dichter Pol de Mont leefde van 1857 tot 1931. De dichter W.G. van Nouhuys (1854-1914) heeft als pseudoniem G. Waalner. M.G. L. van Loghem (1849-1934) schreef onder het pseudoniem Fiore della Neve.

⁷⁵² Stuiveling 1939, p. 195-196. N.D. Doedes: Nicolaas Dirk Doedes (1850-1907).

⁷⁵³ Sebastiaan Senior, 'iets over kritiek en iets over poëzie III', zondag 25 maart 1883, p. 3. Ook in: Willem Kloos, *Veertien jaar literatuur-geschiedenis*, deel I, Amsterdam 1904, p. 107. In 1885 kwam Adriaan de Vrijes (1852-1916) bundel *Gedichten* uit. In 1893 publiceerde hij *De vrije liefde*.

⁷⁵⁴ Bechger 1883.

⁷⁵⁵ *De Bosatlas van de geschiedenis van Nederland*, Groningen 2011, p. 359: 'In de volkstelling van 1879 wordt voor het eerst onkerkelijkheid als aparte categorie onderscheiden. Ongeveer 12.000 Nederlanders (0,3% van de bevolking) geven aan niet tot een kerk te behoren. Tien jaar later zijn dat er al 66.000 (1,5%).' Vooral op het platteland van Friesland was een naar verhouding hoog percentage (7 % van de Friese bevolking) onkerkelijk.

Om zijn beschouwing te eindigen met:

Ik geloof, dat dit boek slechts door diegenen onder de beschaafden in handen dient genomen te worden, die nieuwe bewijzen willen verzamelen, tot welk een graad van onverstand en inhumaniteit het geloof sommige hunner natuurgenooten verleiden kan.⁷⁵⁶

Opvallend is dat een dergelijke directe aanval op het geloof in de jaren tachtig van de negentiende eeuw niet tot grote ophef leidde. In het verzuilde Nederland van de eerste helft van de twintigste eeuw zou dat wel eens anders geweest kunnen zijn.

In zijn volgende bijdragen in *De Amsterdammer*, waarin hij dichtbundels van de nu vergeten G. Waalner, F.L. Hemkes en M. Coens besprak, onder de titel 'lets over dichters', zou hij het slechts kort over de in zijn ogen merendeels geringe kwaliteit van de dichters hebben, maar vooral stilstaan bij zijn adagium 'vorm en inhoud zijn een'.⁷⁵⁷ De 23-jarige Kloos opende zijn artikel 'lets over dichters' met de volgende fantasie:

Ik heb een vriend en die vriend heeft het zich in het hoofd gezet, dat een dichter ook een buitengewoon mensch moet wezen. [...] Een groot man ben ik niet, maar een twintig jaar geleden verbeeldde ik mij, dat ik het worden zou. 's Nachts keek ik naar de maan en overdag naar de meisjes, en steeds daar onder door dacht ik aan de daden en woorden waarmede ik, op een goeden morgen, de wereld verbazen zou.⁷⁵⁸

Even verderop vervolgde hij:

Toen ik b.v. de bundels der heeren Waalner en Coens, bladzijde na bladzijde, opsloeg, en mij verdiepte in de geschiedenis van hun zieleleven, bemerkte ik wel, dat de muze in al die verzen weinig de hand had gehad, maar zij wekten zooveel herinneringen bij mij op aan mijn arme, verdoolde jeugd, dat ik dikwijls weenen moest en lachen tegelijk, zonder altijd te weten, of die lach en die tranen door mijne eigene verdorvenheid, dan wel door die van den schrijver, die voor mij lag werden opgewekt.

Het nummer van 15 april bevatte een tweede deel van 'lets over dichters'. Daarin uitte hij zich, ter afwisseling, even niet uitsluitend negatief over met name Coens en Hemkes. Met lichte ironie schreef hij:

toen ik tenslotte de ontdekking deed, dat Coens [W.L. Penning] en vooral Hemkes menigmaal zich moeite gaven, om een zuiveren, vollen toon aan te slaan, om inderdaad te zingen, toen kende mijn gemoedelijkheid geen kritiek meer, en ik hield mijn armen open, om ze, als arme, ongelukkige broeders in het vak te begroeten.⁷⁵⁹

⁷⁵⁶ Michaël 1965 noemt dit artikel niet in zijn opsomming van tijdschriftartikelen van Kloos. Kralt 1982, p. 17-32 gaat er uitgebreid op in; p. 31-32 is een lijst van kritieken die Kloos tussen 1879 en 1885 publiceerde.

⁷⁵⁷ Sebastiaan Senior, 'lets over dichters' en 'lets over dichters II', zondag 8 april en zondag 15 april 1883.

⁷⁵⁸ Ook in: Kloos, *Veertien jaar literatuur-geschiedenis*, deel I, Amsterdam 1904, p. 108 e.v. Ook de volgende citaten komen uit die bundel.

⁷⁵⁹ F.L. Hemkes (1854-1887) zou door Kloos in het juni-nummer van 1887 van *De Nieuwe Gids* door Kloos herdacht worden. Dit citaat uit: Kloos, *Veertien jaar literatuur-geschiedenis*, deel I, Amsterdam 1904, p. 116. De

In dezelfde aflevering van 15 april 1883 van *De Amsterdammer* verscheen ook zijn bijdrage 'iets over vertalingen'. Daarin besprak hij de vertaling van K.G.F.W. Ham van Schillers *Lied van de klok*. Opnieuw onder het pseudoniem S.S. ging hij in op de vraag wat de kwaliteiten van een goede vertaler moeten zijn:

Het is de taak van iederen vertaler zijn werk die combinatie van uitdrukking en klank te geven, waardoor precies hetzelfde gezegd wordt voor verbeelding en gevoel en dezelfde werking wordt teweeg gebracht op het gehoor, als de dichter deed.

En over de dominantie van vorm boven inhoud, die hij voorstond:

Bij een schilderij toch als bij een gedicht ligt de grootheid niet ten eerste in het onderwerp, maar in de opvatting, als in de wijze, waarop die opvatting is verwezenlijkt. [...] Niet de algemeene voorstelling, nog de alles beheerschende gedachte maken beiden tot meesterstukken, maar de kleuren en de lijnen, de sentimenten en de beelden, waardoor die gedachte en die voorstelling worden belichaamd, d.w.z. den hun passenden *vorm* verkrijgen, zonder welke de eene zowel als de andere slechts ijle schimmen zijn; terwijl wederom die *vorm* en daarmee het kunstwerk zelve dan eerst gezegd kan worden te bestaan, als hij volkomen zuiver door woord of penseel is uitgedrukt.⁷⁶⁰

Na deze reeks artikelen van S.S. stelde *De Amsterdammer* geen prijs meer op Kloos' medewerking. Hij werd bij De Koo ontboden die hem vervolgens 'op zijn bekende sarkastische-glimlachende bedaarde manier te verstaan' gaf hem niet langer te kunnen gebruiken.⁷⁶¹ De Koo vond Kloos wat over het paard getild; hij was 'waanwetend en eigengereid', had op iedereen kritiek, maar had zelf nog niets van enig belang gepubliceerd.⁷⁶²

En Doorenbos, die niet lang daarna met ruzie opstapte, had hem te veel vrijheid gegeven.⁷⁶³ Vierenveertig jaar later kwam Kloos op het gesprek met De Koo terug. Na dit onderhoud, dat hij ongetwijfeld als een afstraffing ervoer, liep hij somber gestemd naar zijn kamer. Onderweg zag hij opeens een vrouwengedaante in de nevel, 'onbewegelijk, als op haar hurken zittend, met het hoofd voorover, en die met de handen voor de oogen als te weenen scheen.' Kloos schrok natuurlijk, maar bleef toch staan 'totdat een kwart minuut later, het beeld, door een den mist bewegende windvlaag weggedoezeld, op eens verdween.' En getroost liep hij verder, want een stem in hem hoorde hij zeggen: 'Jongen, houd er maar goed den moed in, want dat is je brave Moeder, van wie je wel niets weet, want ze stierf reeds toen je één jaar was, en die zat daar nu wel, en treurde.'⁷⁶⁴ Zoals hij bij het overlijden van Perk geklop had gehoord, zo had hij nu opnieuw een spiritistische gewaarwording.⁷⁶⁵

---

poëzie van Hemkes beperkte zich tot één bundel *XL Gedichten* (1882). Naar de vorm sluiten deze gedichten aan bij die van Staring en Potgieter, maar de emotionaliteit loopt vooruit op die van de Tachtigers. Het hoofdthema van zijn poëzie was de dood. W.L. Penning wordt (ook) als een voorloper van de Beweging van Tachtig gezien.

⁷⁶⁰ Dit artikel komt niet voor in *Veertien jaar literatuur-geschiedenis*, deel I en (dus) heeft Michaël het niet opgenomen, terwijl Kralt 1982, p. 17-32 er uitgebreid op ingaat.

⁷⁶¹ Kloos 1986, p. 152.

⁷⁶² Zie ook: Hartmans 2002, p. 24.

⁷⁶³ Apeldoorn 1948, p. 181.

⁷⁶⁴ Kloos, 'A. Roland Holst', september 1927, p. 338-339.

⁷⁶⁵ Zie noot 456.

Al met al waren de grootse plannen die Kloos in maart nog koesterde verdampt. Destijds had hij ze nog zo enthousiast voor Vosmaer samengevat:

Ik zal nl. onder andere pseudoniemen schrijven over onderwerpen van minder belang of andere soort en ben ook niet ongenegen, als u dat wilt, nu en dan een langer artikel 4 à 8 kolom over buitenlandsche litteratuur voor den Spectator te leveren. 'Oscar Wilde' b.v. zou zich uitnemend daartoe leenen. Hoe op eens zoo productief? Wèl, wèl zult u zeggen. Maar ik heb laatst bij mij zelf de psychologische byzonderheid opgemerkt, dat ik sneller, lossen en in veel opzichten beter schrijf, als ik niet... onder het gewicht van mijn naam gebukt ga. 't Is dan op eens of mijn ziel levendiger, mijn hand vaster, mijn vindingsvermogen rijker wordt. Kunt u dat verklaren?⁷⁶⁶

Op deze vraag kon de Hagenaar onmogelijk antwoord geven, want Kloos hield het bij een kladversie die hij niet verstuurde.

Kloos kwam zijn verdriet over het verloren gaan van zijn baantje waarschijnlijk snel te boven, want de zomer van 1883 was een zomer om verliefd te zijn. Frank van der Goes adoreerde Henriëtte Perk, voor wie Kloos mogelijk al eerder was gevallen, Karel Alberdingk Thijm zwichtte voor de charmes van de toneelspeelster Theo Frenkel-Bouwmeester en Willem Kloos leek (opnieuw) verloofd met Martha Doorenbos. Met haar vader bezocht zij de tentoonstelling in Amsterdam en liet Kloos opnieuw merken hoe verkikkerd zij op hem was. Mama Doorenbos zag de toekomst van haar dochter in oktober zonnig in:

Martha is heel gezond en als zij zo voortgaat, wordt zij de vrouw van Willem Kloos, Pa's jeugdige vriend en leerling. Als hij in December zijn candidaats in de letteren gedaan heeft wordt het bekend.⁷⁶⁷

Aan Vosmaer, terug van een reis naar Italië, berichtte Kloos in december uitvoerig over zijn nieuwe vlam:

Toen u uit Italië terug waart gekomen, zat ik juist voor een examen te werken. In Augustus echter verraste mij een doodelijke verliefdheid op een juffer, daar ik al vroeger mee in betrekking had gestaan, maar die ik om allerlei omstandigheden had laten 'zitten', zooals men zegt. Het is een dochter van Doorenbos, ik geloof dat ik u vroeger al eens over haar gesproken heb. Toen zij nu van den zomer bij haar papa kwam logeeren, beving mij plotseling weer de zoete waanzin, ik schreef haar, dat ik haar eens spreken wou, en het oude spelletje begon weer. Zij is weer te Brussel, maar ik geloof toch, dat ik heusch in de val zit. Ik heb steeds te veel gecompromitteerd, en wat eigentlijk toch nog een zwaarder argument is, mijn hart, zooals de menschen dat noemen, ofschoon het misschien heel iets anders is, spant tegen mij samen met het feit, dat tal van menschen ons door de stad hebben zien wandelen. Wat nu? Ik zie met filosofischen humor op mijn lot neer, en vind het leven allerbespottelijkst en aan den anderen kant toch ook weer allerplezierigst. En ik

⁷⁶⁶ Klad van brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 15 en 31 maart 1883, in: Stuiveling 1939, p. 195-196.

⁷⁶⁷ Hier geciteerd uit: Michaël 1965, p. 83-84.

zit nu in mijn eentje allerlei theoriën over het huwelijk en de liefde uit te spinnen, om ten minste voor het oog wat verstand in dien mallen boel te brengen. Martha is niet mooi, maar ze heeft een lief profiel en vreemde donker-blauwe oogen: ze begrijpt niets van literatuur en kunst, maar is een tamelijk geoefende musicienne en paart aan een (lang niet allen vrouwen eigene) mate van gevoel, een zekere flinkheid van karakter, die ik probeer om geheel onder mijn macht te krijgen, wat me niet altijd lukt. Want ze is een ware Eva's dochter en weet achterdeurtjes, waar een man, die rechtop loopt, niet altijd door kan. Eén goede zijde heeft die geschiedenis althans, dat ik er door aan het werk gekomen ben, en over een week of zes candidaats hoop te doen.⁷⁶⁸

Maar op de dag des oordeels, vermeldt Michaël, nam Kloos niet de moeite uit zijn bed te komen.⁷⁶⁹

13.2 Kandidaat in de letteren

Ondertussen ging het drinken vrolijk door. 'Vriend Kloos heeft zich een van deze nachten zóo smoor-dronken gezopen, dat hij twintig uur in een politiebureau heeft doorgebracht,' meldde Thijm in april 1884.⁷⁷⁰ Dat kwam Kloos nog op een boete te staan. Op 13 juni van dat jaar werd hij door het tweede kantongerecht te Amsterdam veroordeeld tot 'eene boete van f 3, subsidiair 2 dagen gevangenisstraf ter zake openbare dronkenschap'.⁷⁷¹

Ondanks de drankiname zette Kloos zich er eindelijk toe op te gaan voor het kandidaatsexamen. In juli 1884 begaf hij zich, samen met de paranimfen Boeken en Timmerman, naar het gesprek met zijn professoren.⁷⁷² Hij slaagde. Iets waarvan hij zelf van tevoren niet geheel overtuigd was, zoals uit een kaartje aan Verwey blijkt: 'Amice, Mijn examen is zoo op handen, dat ik je onmogelijk zien kan. Als ik er bij toeval door mocht komen, zal ik je bericht sturen, en nu ja, in het tegenover gestelde geval ook.'⁷⁷³

Dat Kloos er een hard hoofd in had was begrijpelijk, want hij besepte dat de meeste professoren niet van zins waren hem enig succes te gunnen. Aanvankelijk wilden zij hem zelfs helemaal geen examen laten doen. Hij had immers niet of nauwelijks college gevolgd. Maar nu hij er toch zat, onderwierpen zij hem aan het examen.

Het kandidaatsexamen bestond uit drie delen. 'A. De grammaticale behandeling van Latijnsche schrijvers. B. De grammaticale behandeling van Grieksche schrijvers. C. De geschiedenis der Grieken en die der Romeinen, met die der ontwikkeling van hunnen staatsinstellingen, letteren, wijsbegeerte en kunst.'⁷⁷⁴ De eerste twee delen, waarin Naber het voortouw nam, verliepen maar matig. Naber, verstoord door Kloos' gebrekkige belangstelling de laatste jaren voor zijn colleges, begon de kandidaat te overdonderen met een Latijnse speech waar Kloos weinig van begreep. Een halve eeuw later noteerde Ritter tijdens een interview met Kloos:

⁷⁶⁸ Brief van Willem Kloos aan Carel Vosmaer, d.d. 24 december 1883, in: Stuiveling 1939, p. 199. In deze brief schreef Kloos ook over 'Persephone' en 'Okeanos'. Zie daarvoor p. 248.

⁷⁶⁹ Michaël 1965, p. 84.

⁷⁷⁰ Brief van Karel Alberdingk Thijm aan François Erens, d.d. 3 april 1884, in: Prick 1997, p. 465.

⁷⁷¹ *Algemeen Politieblad* 1885, p. 855 nr. 1574. Centraal Bureau voor Genealogie.

⁷⁷² Kloos 1986, p. 257.

⁷⁷³ Kaartje van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 9 juli 1884, Verwey-archief XLI B 7353.

⁷⁷⁴ *Almanak van het Amsterdamsch studentencorps voor het schrikkeljaar 1884*, Amsterdam 1884, p. cxviii

Toen begon Naber te vragen: concrete dingen uit de leerstof. Kloos wist er voldoende van, maar werd door de verstoorde houding van Naber zeer zenuwachtig. [...] Toen hij door Naber helemaal afgetobd en uit het veld geslagen was, begon Bellaar Spruyt, die hem over filosofie had te examinieren, óók al onwelwillend. 'U heeft ergens geschreven, dat filosofie een blauwe nevel is,' zei Spruyt. Waarop Kloos: 'Professor, ik ben hier gekomen om kandidaats-examen af te leggen in de klassieke letteren, niet om verklaringen te geven over wat ik in ander verband geschreven heb.'⁷⁷⁵

Pierson stak Kloos, nadat Karsten en Valetton hem wat meer welwillend hadden ondervraagd, uiteindelijk de helpende hand toe. Met zijn zachte, melodieuze stem vroeg hij hem:

Meneer Kloos, ik wil wel eens een wandeling met U maken door de stad Athene, zoals die tijdens Perikles er uitzag. Als we dus samen gaan wandelen, en wij naderen de stad van het Noordwesten, dan gaan we de stad binnen door die en die poort, en dan komt u in die en die straat en dan ziet u in de verte dadelijk vóór u dat en dat gebouw.

Kloos vervolgde zijn relaas met de vraag van Pierson:

En onmiddellijk daarop liet hij volgen: 'Is het niet zoo, meneer Kloos?' Waarop ik dan natuurlijk antwoordde 'ja professor'. 'Goed geantwoord, meneer Kloos!'⁷⁷⁶ Zo gaat het door. Pierson zegt ook nog: 'U schijnt het wel te weten, meneer Kloos! U heeft blijkbaar flink gewerkt!'⁷⁷⁷

Zijn eerste biograaf De Raaf hoorde van Kloos': 'Toen werd ik verzocht om even weg te gaan; de professoren moesten den uitslag opmaken.' En wat bleek: hij was geslaagd; vooral dankzij Pierson, zoals Kloos later zelf meermalen moest erkennen.⁷⁷⁸

In de registers, die bewaard worden in de kluizen van het Maagdenhuis waar het bestuur van de Universiteit van Amsterdam zetelt, staat vermeld dat bij de 'Faculteit der letteren en

⁷⁷⁵ *Utrechts Dagblad* van 5 mei 1934, verslag van Ritter van een bezoek aan Kloos op 10 oktober 1931.

⁷⁷⁶ Kloos heeft verschillende malen zijn verhaal over het examen verteld. Zie o.a.: De Raaf 1934, p. 46. Het verhaal over Kloos' kandidaats, zoals het in *Zelfportret* voorkomt, is door Kloos in een brief aan De Raaf opgetekend. De brief van 30 november 1924 heeft De Raaf in zijn boek overgenomen. En natuurlijk heeft hij het zijn echtgenote verhaald, zie: Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 70-72.

⁷⁷⁷ Het verslag van Kloos over zijn examens is hier geciteerd uit: Herpen 1986, p. 37. Paranimf Hein Boeken heeft, in *De Nieuwe Gids* van oktober 1925, dit examen ook beschreven. Zie hiervoor: Boeken 1936, p. 56-58.

⁷⁷⁸ De Raaf 1934, p. 47. Ritter jr. 1956, p. 26-27 vermeldt over zijn bezoeken aan de oudere Kloos te Den Haag:

Kloos verdiepte zich graag in levensherinneringen, in zijn meningsverschillen met andere dichters, hij heeft mij herhaaldelijk zijn kandidaatsexamen in de Klassieke Letteren beschreven bij Allard Pierson. Hoe hij als bedremmeld examinandus verscheen voor de professorale vierschaar, en hoe toen Pierson, die de bijzondere gaven van dezen student bij intuïtie vermoedde, het examen inleidde met een vraag, die den jongen Kloos, terstond op zijn gemak stelde en hem gelegenheid gaf zijn kennis spontaan te openbaren. 'Wel, mijnheer Kloos, stel u voor, dat wij tezamen een wandeling ondernemen door het oude Athene ten tijde van Plato, welke verschijnselen zouden U dan op de eerste plaats treffen?

In deze versie wordt de imaginaire wandeling dus ten tijde van Plato verricht en niet tijdens het bewind van Perikles.

wijsbegeerte' W. J. Th. Cloos [sic] op 9 juli 1884 het 'Candidaats- Examen in de klassieke letteren' heeft afgelegd. In het Letterkundig Museum te Den Haag bevindt zich het stoffelijke bewijs van zijn slagen: de kandidaatsbul, gedateerd 9 juli 1884 en ondertekend door Verdam.⁷⁷⁹ Verwey berichtte hij kort en goed: 'Ik ben thans litt. hum. cand.'⁷⁸⁰

Spoedig daarna vertrok Kloos opnieuw naar Brussel. Op 6 mei was hij 25 jaar geworden en hij wilde voorkomen ingelijfd te worden bij de schutterij van zijn vaderstad.⁷⁸¹ Dat zou allerlei gedoe met zich meebrengen zoals het gedurende vijf jaar op gezette tijden oefenen in het schieten op schijven en daar voelde Kloos niets voor. En wanneer een schutter een oefening verzuimde kon hij rekenen op een boete van vijftien gulden.⁷⁸² Hij hield niet van het militaire, zelfs niet, zoals hij het in 1930 formuleerde, 'van het half-militaire'.⁷⁸³

Net als voor de militaire dienst vonden er ook voor de schutterij lotingen plaats. Artikel 1 van de wet van 1827 luidde:

Ieder ingezet van het Rijk, die op den 1 Januarij van elk jaar zijn 25ste jaar zal zijn ingetreden, en zijn 34ste niet voleindigd zal hebben, zal, ingevolge de bepalingen dezer wet daartoe opgeroepen zijnde, verplicht wezen de schutterlijke dienst uitte oefenen.⁷⁸⁴

Daarvan waren onder andere uitgezonderd 'Die, in militaire dienst ter zee of te lande zijn'. Dat was Kloos niet omdat hij als 'enige wettige zoon' van die diensten was vrijgesteld. Dus moest hij in persoon of door een gemachtigde deelnemen aan de openbare loting voor de schutterij. De loting voor de lichte van dat jaar vond plaats op vrijdag 20, zaterdag 21, maandag 23 en dinsdag 24 juni in het lokaal van de militie aan het Singel bij de Heiligenweg met ingang aan de achterzijde in de Handboogstraat', waar ook de loting voor de militie plaatsvond. In het register werd bij 'Kloos, Willem, Johannes Theodorus' met als beroep 'student' en als verblijfplaats 'Hemonystraat buurt YY nummer 27' (het adres van de familie Dieperink) geschreven: 'adm. naar Brussel 1883 door Commissie ontslagen als boven'.⁷⁸⁵ In

⁷⁷⁹ Letterkundig Museum (LM), K0533P. Kloos komt in geen van de Almanakken voor. Ook in het *Album Academicum van het Atheneum Illustre en van de Universiteit van Amsterdam* (1913) komt men zijn naam niet tegen. Dat studiejaar deden zes studenten kandidaatsexamen in de klassieke letteren, waarvan er vier, onder wie Kloos, slaagden. Zie *Jaarboek der Universiteit van Amsterdam 1877-1884* voor het jaar 1883-1884, p. 67.

⁷⁸⁰ Kaartje van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 10 juli 1884, Verwey-archief XLI B 7354.

⁷⁸¹ In 1813 werden de schutterijen, na het vertrek van de Fransen, heropgericht om in de steden orde en rust te handhaven. Daarnaast zou de schutterij de nationale militie kunnen dienen ter verdediging tegen buitenlandse aanvallen. In noodgevallen konden militie en schutterijen worden samengevoegd tot de zogenaamde landstorm. In december 1813 werd het *Reglement van algemeene volkswapening, landstorm en landsmilitie* van kracht. Daarin werd de organisatie van de stedelijke schutterijen opgedragen aan de plaatselijke besturen. Uitwerking volgde in 1815 met de *Wet tot het in werking brengen van art. 125 en 126 der grondwet omtrent de oprichting der schutterijen*. Nadere wetgeving vond plaats in 1827. In 1901 werd besloten tot opheffing van de schutterijen. Michaël 1965, p. 85-86:

Involge de Wet van 11 april 1827 [...] rustte op Willem Kloos, die op 6 mei 1884 25 jaar was geworden, de plicht zich voor 1 juni van dat jaar op het stadhuis van zijn vaderstad te doen inschrijven voor de dienstdoende schutterij. Bij het trekken van een laag nummer zou hij er aan vastzitten. [...] afwezigheid door verblijf in het buitenland was een voldoende reden voor *tijdelijk* ontslag.

⁷⁸² Zie hiervoor de notulen van de Schutterraad Stadsarchief Amsterdam 362.18

⁷⁸³ Kloos, 'Jacobus van Looy', februari 1930, p. 210.

⁷⁸⁴ *Wet houdende oprichting van Schutterijen over de geheele uitgestrektheid des Rijks*.

⁷⁸⁵ Bijzondere Rollen der Inlijving, aangevende de namen der Manschappen, welke voor de werkelijke dienst bij de Schutterij in Amsterdam door de Lotingscommissie zijn ingelijfd, inv. nr. 362.146, Stadsarchief Amsterdam.

tegenstelling tot andere lotelingen werd zijn lengte niet opgemeten en is hij dus waarschijnlijk niet ter loting verschenen.

Kloos wilde niet alleen ontsnappen aan de oefeningen van de hoofdstedelijke schutterij; ook achtte hij het nutteloos op te gaan voor het doctoraalexamen; dan zou hij leraar kunnen worden en die ambitie had hij niet.

Brussel lonkte. Als kandidaat in de klassieke letteren reisde Kloos naar de Belgische hoofdstad om zich daar metterwoon te vestigen. In 'Breed-weemoedige herinneringen van mijn binnenleven aan Mr. Frans Erens en anderen' memoreerde hij dat hij in Brussel

ging wonen en wel in de voorstad Ixelles, waar het leven goedkoop was en ik dus langer zou kunnen bestaan van de drieduizend gulden die ik nog overhad van de 5200, die een in 1865 gestorven oud-tante, mevr. Veer, mij vermaakte, die de veel grootere rest van haar vermogen had vermaakt aan den zoon van een goeden vriend, omdat hij evenals haar overleden man Johannes Willem heette, en niet Willem Johannes, zoals ik bij vergissing was gedoopt.⁷⁸⁶

Kloos vond een kamer even om de hoek van de familie Doorenbos, in de Rue Tasson Snel nr. 30: 'Ik heb een afschuwelijke Belgische kamer, waarvan het bed de grootste helft inneemt, maar met een vrij ruim uitzicht,' berichtte hij Jan Veth in Dordrecht.⁷⁸⁷ Desondanks zou hij er drie maanden blijven.⁷⁸⁸

Martha en Willem waren zo goed als verloofd. Alhoewel vader Doorenbos zo zijn bedenkingen had. Hij vroeg zich af of het Kloos wel ernst was en hij kon hem zeker niet bij hem thuis hebben. Aan Verwey schreef hij over zijn aanstaande schoonzoon:

Ik vrees wel eens dat Kloos, die ook meer praat dan doet, van zijn leven weinig genot zal hebben en geven. Ik kan hem om familieredenen hier onmogelijk zien; het spijt mij, maar ik zou hem moeten afwijzen. Hij gedraagt zich dan ook tegenover mij niet zeer loyaal.

---

⁷⁸⁶ Kloos, 'Breed-weemoedige herinneringen van mijn binnenleven aan Mr. Frans Erens en anderen', januari 1936, p. 70. Kloos vergist zich hier want hij zal pas later in Ixelles gaan wonen en mevr. Veer stierf een jaar later dan hij zich herinnerde. De Rue Tasson Snel lag in de wijk Louise (Brussel).

⁷⁸⁷ Briefkaartje van Willem Kloos aan Jan Veth, d.d. 23 juli 1884, Veth-archief 101\47, RPK Amsterdam. Ook in: Michaël 1961, p. 145. Kloos vraagt in dat kaartje aan Jan Veth om hem Karl Simrock, *Die Edda*, 1851 toe te sturen.

⁷⁸⁸ Quartier Louise was een nieuwe wijk in de zuidoostelijke bovenstad, afgesloten door het uitgestrekte Ter Kameren-bos (Bois de la Cambre).

13.3 Quartier Louise

Albert Verwey, net als Jacques Perk, Frank van der Goes en Willem Kloos oud-leerling van Willem Doorenbos was, wat Doorenbos betref, van harte uitgenodigd naar Brussel te komen. Verwey, werkzaam op een kantoor, was immers een man van zaken met verstand van geld. Doorenbos vroeg dan ook of Verwey voor hem in Amsterdam zijn pensioen wilde incasseren.⁷⁸⁹ Voor Verwey lag dat echter niet zo eenvoudig, want hij zat vast aan zijn betrekking en moest een list verzinnen:

Je zult me misschien spoediger dan we dachten in Brussel zien. Sints Vrijdag ben ik ongesteld en ik denk van de gelegenheid gebruik te maken verlof te nemen om gezondheidsredenen, om andere redenen geeft Ziegelaar [Verweys werkgever] het toch niet. Als alles gaat zoals ik denk – ik meen als 'n paar omstandigheden bij elkaar zullen vallen zoals ik hóop dat ze zullen doen, dan ga ik Donderdag om 11.55 op spoor en ben Donderdagavond bij je.⁷⁹⁰

Aanvankelijk leek Verweys opzetje te mislukken, maar een week later verscheen hij toch in Brussel. 'Amice, Mijn adres is Rue Tasson Snel 30 Quartier Louise. Als je mij bezoekt, kom ik je afhalen van den trein. Anders niet. Vind het zeer plezierig dat je komt.'⁷⁹¹ Wanneer je bij Doorenbos gaat logeren, zoek je het zelf maar uit, gaf Kloos hem kennelijk te verstaan. Op 6 augustus zat Verwey bij Kloos in de Rue Tasson Snel. Aan Van Eeden somde hij de namen van de andere leden van de Hollandse kolonie op:

Ik logeer bij Kloos, hij laat je groeten. [...] Doorenbos zie ik dagelijks en de oude heer toont zijn jeugd nog door lange wandelingen met ons te maken naar Bois de Cambre, waar we dan eten, drinken en vrolijk zijn onder Bock of Faro. Van der Goes is ook hier gekomen en Veth verwachten we. 't Wordt hier een kolonie van Hollanders zegt Kloos al.⁷⁹²

Dat Frank van der Goes in Brussel opdook, had een voor hem treurige achtergrond. Al een tijd lang was hij tot over zijn oren verliefd op Henriëtte Perk. Toen de familie in augustus 1884 in het Luxemburgse Diekirch op vakantie was, reisde hij de familie achterna om Henriëttes hand te vragen. Maar van haar ouders hoorde hij in de Ardennen dat hun dochter hem afwees. Na deze mislukte missie probeerde hij in de Belgische hoofdstad over zijn liefdesverdriet heen te komen. De acteur Arnold Ising, net als Van der Goes een huisvriend van de familie Perk en op de hoogte van 'het drama', trachtte hem een hart onder de riem te steken:

⁷⁸⁹ Brief van Willem Doorenbos aan Albert Verwey, d.d. 17 juni 1884, Verwey-archief XLIB 2982, BC en Brief van Willem Doorenbos aan Albert Verwey, d.d. 3 juli 1884, Verwey-archief XLIB 2984, BC.

⁷⁹⁰ Brief van Albert Verwey aan Willem Kloos, d.d. 27 juli 1884, Verwey-archief XLIB 7355, BC; Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 39 e.v.

⁷⁹¹ Kaartje van Willem Kloos aan 'Monsieur' Albert Verwey, dagstempel Brussel 5 augustus 1884, Verwey-archief XLIB 7356, BC. En: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 41. Rue Tasson Snel 30 was Kloos' adres in Quartier Louise; huidige naam: St. Gilles.

⁷⁹² Brief van Albert Verwey aan Frederik van Eeden, d.d. 8 augustus 1884, Verwey-archief XLI B 3462, BC. Bock en Faro zijn Belgische bieren. Faro is een zoetachtig Brussels mengbier, waar onder andere Victor Hugo een liefhebber van was.

Beste Franc Heel erg heb ik met je te doen. Nu komt 't er op aan je ferm te houden en te toonen dat je karakter hebt. De zaak is mij duister. Was de heele familie Perk dan mal? Ze hebben je met vlag en wimpel ingehaald en wisten niet hoe gauw ze maar *ja* zouden zeggen. Stemde Jet toe om haar ouders plezier te doen? En heeft ze nu in eens in Diekirch waar ze je niet zag, gemerkt dat ze te weinig met je overeenstemde? Moesten ze 't je juist in D. zeggen, nadat je een paar dagen gereisd had om haar te zien? [...] Ik wil je troosten zooveel ik kan. Een dergelijk geval had ik ook in mijn leven en ik begrijp er dus alles van. Groet Kloos. Wandel met hem naar Boitsfort daar is 't mooi.⁷⁹³

Het wachten was nog op Jan Veth. Met zijn komst zou de Hollandse kolonie zo goed als compleet zijn. Alleen Willem Witsen ontbrak dan nog; die zou zich later in het Ardenese La Roche bij het gezelschap voegen.

Op maandag 4 augustus was Jan Veth met Willem Witsen van de Ewijkshoeve, het buiten van de familie Witsen bij de Lage Vuursche waar zij wat hadden zitten schilderen, naar Amsterdam vertrokken. De volgende dag reisde hij door naar zijn geboortestad, Dordrecht. De dagen daarop zat hij thuis te wachten op bericht van Willem Kloos, die had aangekondigd hem naar Brussel te zullen noden. Hij beklaagde zich er een beetje over in een briefje aan zijn vriendin Anna Dirks: 'Ik wacht voortdurend op bericht van Kloos, wanneer hij me in Brussel kan hebben. Het is altijd spannend op een brief te wachten!'⁷⁹⁴ Lang verkeerde Veth niet in spanning, want nog diezelfde dag lag Kloos' uitnodiging op de deurmat.

Poor dear little Veth, och, zit je zoo in de knel, of ik je wel zou willen ontvangen? [...] Maar je bent toch een goede jongen: want op het einde heb je den kostelijken naïeven zin: 'Ik wou nu wel graag wat gauw komen.' En ik wou ook graag, dat je gauw kwam, zoo gauw mogelijk, al was het morgen. Ik zal je heel hartelijk ontvangen, of je mijn eigen kind was. Je zult slapen in een lekker Belgisch bedje, op je eigen kamer en het gezelschap genieten van Homunculus [Verwey] die op het ogenblik bij mij logeert. Maar nu denk je, dat je dat voor niets hebt. Daar vergis je je echter danig in, want je zult dagelijksch te betalen hebben voor het vrije gebruik van drie kamers de somma van 33 1/3 cent.⁷⁹⁵

Op zondag 10 augustus arriveerde Veth in een rumoerig Brussel. Tijdens een verkenning van de stad stuitten de Nederlanders in het centrum op een demonstratie met als inzet 'de schoolstrijd' – een politieke strijd die ook in Nederland speelde. In België, dat al decennialang door liberalen werd geregeerd, was in juli 1879 een nieuwe wet op het lager

⁷⁹³ Brief van Arnold Ising aan Frank van der Goes, d.d. 9 augustus 1884, Van der Goes-archief 817, IISG. Boisfort (Bosvoorde) is een 'oerbos' bij Groenendaal in de buurt van Brussel. Meijer 1975, p. 87 suggereert dat de dominee de verloving 'afbrak' omdat hij meer zag in een zakenman als Meinhard Voûte (1851-1933) – een man met meer geld dan de toch niet onbemiddelde Van der Goes. Dit in 1886 gesloten huwelijk zal stuk lopen. Voûte verdwijnt uit Indië, waar het echtpaar woonde, naar de U.S.A. Nadat de scheiding in 1911 was uitgesproken, trouwde Henriëtte op 26 april 1912 met een oude bekende: Charles van Deventer. Uit haar eerste huwelijk werd Edward John Voûte (1887-1950) geboren; hij was tijdens de Duitse bezetting burgemeester van Amsterdam. Zie ook: Oerlemans en Janzen 1999a ('De chemie tussen Plato en de Nes'), p. 2 e.v.

⁷⁹⁴ Brief van Jan Veth aan Anna Dirks, d.d. 7 augustus 1884, Veth-archief 545/738 (origineel en verschillende uitgetypte exemplaren: 1317, 1187, 1085).

⁷⁹⁵ Brief van Willem Kloos aan Jan Veth, d.d. 7 augustus 1884, Veth-archief 101\48, RPK Amsterdam. Sebastiaan en Homunculus: pseudoniem van respectievelijk Kloos en Verwey. Ook in: Michaël 1961, p. 145.

onderwijs van kracht geworden. De wet beperkte zowel de gemeentelijke zelfstandigheid als de katholieke invloed op het onderwijs. De staat kreeg het voortaan op dat terrein voor het zeggen. Vanzelfsprekend waren de kerkelijke autoriteiten het daarmee volstrekt oneens. Als reactie op de agitatie van het katholieke episcopaat tegen de nieuwe onderwijswet verbrak de liberale regering in 1880 zelfs de diplomatieke betrekkingen met het Vaticaan. In 1884 kwamen de klerikalen opnieuw aan de macht. Zij schoven de liberale schoolwetgeving onmiddellijk terzijde. Daar liep men nu tegen te hoop.

Kloos stond er die zondagmorgen op het Beursplein, samengedrongen tussen de jongens Doorenbos, Van der Goes, Verwey en Veth, met zijn neus boven op. In een briefje aan Jacobus van Looy schetste hij de Brusselse woelingen:

Verbeeld je, een leger van 70.000 boeren, hoogen adel en burgers is letterlijk in de pan gehakt door *hoogstens* een paar duizend Brusselsche jongelui. Ondanks herhaalde waarschuwingen, jazelfs verbod van den Burgemeester hadden de clericalen het gewaagd met een troep, waarvan zeker de helft uit huurlingen bestond (de prijs was 3 francs, een goed diner en vrije reiskosten) de Brusselsche bevolking, die grootendeels liberaal dat wil zeggen tegen de R.C. geestelijkheid is, in hun eigen stad te komen insulteeren. [...] Zoo trokken ze zegevierend, uitdagend, met vliegende vaandels en muziek, hoonende leuzen bij honderden omhoog geheven, na des morgens al op verschillende plaatsen in de stad Brusselsche alleenlopende liberalen mishandeld en ernstig verwond te hebben, zoo trokken ze de meest liberale buurten door. En wat is er van overgebleven? Niets. De vaandels, trompetten, trommen, hoeden, deviezen, alles is geroofd en vernield en die reuzige massa menschen is in verloop van drie uren totaal op de vlucht geslagen. [...] Als bij ons de calvinisten aan het bewind kwamen met Abram Kuyper b.v. als eerste minister, want daarmede moet men den toestand hier vergelijken, zouden de Hollanders dan hetzelfde doen? De Belgen doen meer als schreeuwen, ze handelen. Als de schoolwet door den Koning onderteekend wordt, komt er bepaald een burgeroorlog. Wat de Hollandsche couranten vertellen is koffiepraat. 't Is geen kwestie van liberaal of conservatief en allebei even beroerd, als bij ons, maar van ultramontansch of niet. En dan moet ieder fatsoenlijk mensch tegen de papen partij kiezen, al is hetgeene er voor in de plaats komt, dan ook zoo bijster voortreffelijk niet.⁷⁹⁶

Kloos was duidelijk: hoed u voor politici met een religieuze achtergrond. Ook gaf hij blijk de Hollandse mentaliteit goed in te schatten door te veronderstellen dat er in Nederland geen rellen zouden uitbreken wanneer Kuyper aan de macht zou komen. Daar kreeg hij gelijk in. Toen Abraham Kuyper in 1901 minister-president van Nederland werd, bleef het aanvankelijk, tot de spoorwegstaking van 1903, rustig in het land.⁷⁹⁷

Aan de hand van het dagboekje dat Veth in deze zomermaanden over de korte vakantie bijhield en uit de brieven die hij met zijn aanstaande vrouw wisselde, zijn de gangen van de

⁷⁹⁶ Brief van Willem Kloos aan Jacobus van Looy, d.d. 11 september 1884, in: 's-Gravesande 1961, p. 59.

⁷⁹⁷ Abraham Kuyper (1837-1920), stichter en voorman van de Anti Revolutionaire Partij (ARP), was tussen 1901 en 1905 premier van Nederland.

heren aardig te volgen.⁷⁹⁸ Zo lezen wij dat de vrienden de rest van de warme augustuszondag, met uitzondering van Verwey die zijn eigen plan trok, luiierend doorbrachten in het Bois de la Cambre.⁷⁹⁹ Vervolgens maakten zij het, hoewel Van der Goes de volgende morgen vroeg op de trein moest, knap laat.

Veth noteerde dat zij (Veth, Kloos en Verwey) maandag 11 augustus het Musée Royal bezochten. Hij stelde vast dat Verwey weinig gevoel had voor schilderkunst en dat Kloos voornamelijk geïnteresseerd was in landschappen en portretten.⁸⁰⁰ Op de avond van de 12de filosofeerden Kloos en Veth urenlang over Kloos' 'engagement' met Martha Doorenbos en later die avond troffen zij Doorenbos in gezelschap van zijn zonen in de Brusselse binnenstad, bij Porte Royale.⁸⁰¹

De volgende dag zaagde Veth Kloos opnieuw door over diens moeizame relatie met Martha. Volgens Veth moest hij nu duidelijk zijn en er een punt achter zetten.

Gisteren heb ik weer een lang gesprek met Kl gehad over de dwaasheid van zijn engagement. Hij geeft alles toe maar zal, vrees ik niet tot handelen komen. Vreemd dat iemand die zoo krachtig schrijft, zoo slap kan leven,

schreef Jan Veth aan Willem Witsen, die zich later bij hen zou voegen. Hij vervolgde:

Ik ben hier nu al vier dagen en heb je nog niets nader over den stand van de afspraak gemeld. Doch dit had zijn goede reden. Je moet namelijk weten dat Verwey ook hier is. En daar Kloos prikkelbaar is en Verwey opgewonden en onnatuurlijk, is de eerste bijna voortdurend een beetje ontstemd jegens de laatsten. Hierom wil hij hem niet meê hebben naar La Roche. Maar daar hij hem dit niet ronduit wilde zeggen, heeft hij moeten wachten, nader met mij af te spreken, totdat hij wist hoelang Verwey hier denkt te blijven. Nu vertrekt deze Maandagmorgen 18 aug. en wilden wij dan dus 's middags dadelijk naar La Roche gaan [...]. Enfin als jij dus den 18den of den 19den zoudt kunnen, dan kan ik je nog nader schrijven wanneer wij je in Luik vinden om verder samen naar La Roche te gaan. [...] Hoe is het met je Medeia? Heb je weer wat lust er in gekregen? Hier is het een drukke rommel [...] Het stuk van Kloos over Couperus voor den Spectator is natuurlijk weer niet opgenomen. Hij schrijft nu juist aan Vosmaer er over.⁸⁰²

⁷⁹⁸ Het origineel van het dagboekje van Jan Veth wordt bewaard in het Amsterdamse Rijksprentenkabinet onder signatuur J.P. Veth: 273. Zie ook: Oerlemans en Janzen 2005, p. 49-67.

⁷⁹⁹ Het Ter Kamerenbos (Bois de la Cambre) was in 1861/1862 door Duitse landschapsarchitect Edouard Keilig (1827-1895) in Engelse stijl aangelegd. Het Ter Kamerenbos is een deel van het Zoniënwoud en beslaat een oppervlakte van zo'n 124 hectare. Centraal in het park ligt een meer.

⁸⁰⁰ Musée Royal eigenlijk: Musée des Royaux des Beaux-Arts. In 1880 wordt het Musée des Royaux des Beaux-Arts (Paleis voor schone kunsten) geopend. Zowel de laatmiddeleeuwse realisten als de barokke school waren in dit Museum voor oude Kunst (na 1880 opgenomen in het Musée des Beaux-Arts) ruim vertegenwoordigd.

⁸⁰¹ Porte Royal, ook wel Place Royale of Koningsplein.

⁸⁰² Brief van Jan Veth aan Willem Witsen, d.d. 13 augustus 1884, Witsen-archief 75C 51 1a, KB, ook: Michaël 1961, p. 146; Kralt 1986, p. 23. Op 'het stuk van Kloos over Couperus' komen wij later terug. In de brief heeft Veth het over 'de beide Cobi's'. Hij doelt op Cobi Witsen en haar bij de Witsens inwonende vriendin Cobi Muller (1844 -1918), later C. Tholen-Muller. De zuster van Willem Witsen had eigenlijk als roepnaam Cobi Witsen (1851-1930). Na haar huwelijk heette zij J.H.E. Arntzenius-Witsen. Over de 'Medeia' weten wij iets meer dankzij Hein Boeken. Boeken beschreef, ter gelegenheid van Kloos' aanstaande zeventigste verjaardag, in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* van zaterdag 4 mei 1929 hoe hij voor de eerste keer op de kamer van Kloos kwam:

Albert Verwey waren de stekeligheden rond zijn persoon niet ontgaan. Een maand later zette hij zijn ongenoegen op papier in een brief die hij uiteindelijk niet zou versturen:

Tegen uiterlijkheden in den omgang kan ik niet – die hebben ons beiden in Brussel veel kwaad gedaan. Als men moe wordt van iemand die onophoudelijk bij ons is dan toont men dat iemand op verkeerde wijze, want men wordt er geïrriteerd door. Dat werd jij ook toen ik bij je was. Dan oordeel je gauw te hard en dat zou ik niet willen dat je deed. Ik ben in een tijd van onrust en verwarring, onrust in al mijn gevoelens, een sturm und drang – periode van mijn gedachten – ontevredenheid met mezelf is er dikwijls het gevolg van.⁸⁰³

Dat Vosmaer weigerde Kloos' recensie van Couperus' debuut, de dichtbundel *Een Lent van Vaerzen*, in zijn *Spectator* te plaatsen, verbeterde de stemming niet. Vosmaer had hem laten weten: 'Het werkje is mij bijzonder aanbevolen; dit legt mij (en ook anderen heeren) de verplichting op geen vinnige kritiek te geven. De waarheid mag gezegd worden, maar suaviter in modo. Kunt gy ons dus terstond helpen?'⁸⁰⁴ In een vervolgbrief kwam Vosmaer nogmaals met de waarschuwing vooral prudent te zijn. Kloos' stuk was te scherp, vond de Hagenaar.⁸⁰⁵ Daarop concipieerde Kloos een fel antwoord, maar liet de brief in een la liggen waar hij niet meer uitkwam. Twee dagen later zette Kloos zich opnieuw aan het schrijven. Nu matigde hij zijn toon. Hij had, schreef hij Vosmaer, nog eens nagedacht en zijn recensie wat afgezwakt.

Ik veronderstel dat de Redactie een eigen opinie over den bundel van L.C. bezit, die op goede gronden steunt, maar ben ik, als medewerker, daarom gebonden, die opinie in alle opzichten weêr te geven, en mijn eigen inzichten te verwerpen op gezag, wanneer zij in strijd komen met die der Redactie? [...] Hier en daar heb ik wat verzacht in het stuk, waar ik het met mijn geweten kon overeenbrengen, en zend het u hiernevens, in de hoop, dat het der opname waardig zal gekeurd worden.⁸⁰⁶

Maar ook deze herziene versie vond geen genade bij Vosmaer, zoals Kloos bij thuiskomst in Brussel, na een bezoek aan La Roche, zou merken.

De Brusselse dagen namen een vast ritme aan: de heren slenterden wat langs de boulevards, brachten de avonden door in de restaurants en tavernen van Porte Louise en zochten rond één uur hun bed op. Op 14 augustus ontving Kloos een lief briefje van Martha,

---

En bij dat eerste bezoek trof ik daar den mij toen onbekenden Willem Witsen aan. Kloos en Witsen lazen tezamen in het Grieksch – want Witsen was voor hij op de schilder-akademie kwam eenige jaren op het gymnasium geweest – de Medea van Euripides: Witsen wilde toen schilderen of reeds bezig met het maken van een schilderij, voorstellend Medea met haar twee kinderen. Dat schilderij heb ik nooit gezien. Of het ooit voltooid is weet ik niet, noch of het nog bestaat.

⁸⁰³ Verwey maakte een conceptbrief die hij niet verstuurde. In: Kralt 1986, p. 23.

⁸⁰⁴ Brief van Vosmaer aan Willem Kloos, d.d. 11 juli 1884, in: Stuiveling 1939, p. 218.

⁸⁰⁵ Brief van Vosmaer aan Willem Kloos, d.d. 3 augustus 1884, in: Stuiveling 1939, p. 218.

⁸⁰⁶ Brief van Willem Kloos aan Vosmaer, d.d. 15 augustus 1884, in: Stuiveling 1939, p. 222 e.v. Ook deze brief is naar de mening van Stuiveling waarschijnlijk niet verzonden. Dat lijkt niet waarschijnlijk; Kloos zal toch wel gereageerd hebben.

zoals wij uit het dagboekje van Veth weten, waarop Kloos nog dezelfde avond bij de familie Doorenbos op bezoek ging.

Op zaterdag 16 augustus trok het hele gezelschap de vrije natuur in. Eerst ging het naar Boitsfort (Bos Voorde) een bosgedeelte tussen Bois de la Cambre en Zoniënwoud en vervolgens naar het Zoniënwoud (Fr: Forêt de Soignes) een 'oerwoud' aan de zuidoost rand van de Brusselse agglomeratie bij Groenendael; de voormalige priorij van augustijnse koorheren. Veth vat deze dag aldus samen:

Briefk. van moeder. 's Morgens met Kloos naar Boitsfort gewandeld waar we Kobus Doorenbos [zoon van Doorenbos] en Verwey vonden die vooruit gelopen waren. Vandaar gespoord naar Groenendael. Gelezen in *La joie de vivre* [van Zola]. Gewandeld - hooge niet aangelegde bosschen. Naar Brussel terug gespoord. Vijf uur thuis.'s Avonds naar Doorenbos geweest. Mevr. Keasberry, Mientje D. en Juffr. De Jong. Kobus gezongen – prachtig geluid. Bij Cornelis op zijn kamer geweest. Deze niet wel. Boetseerde tamelijk portret van zijn vader. Teekenen niets. Met hen naar de Porte Louise geweest. Juffr. De Jong natuurlijk opgewonden lacherig optimistisch gezond. Doorenbos stil. Aan portret v. Kl geteekend⁸⁰⁷

Uit Veths dagboek blijkt dat Kloos op zondag 17 augustus, gekweld door stemmen in zijn hoofd, aan Veth toevertrouwde dat hij zelfs paragnostische waakdromen had om er in één adem aan toe te voegen dat hij de dagelijkse omgang met Verwey niet kon verdragen. Verwey vermaakte zich overigens wel. Uit Veths aantekeningen over zondag de 17de augustus blijkt dat Albert Verwey Doorenbos' andere dochter Mientje zonder chaperon mee uit wandelen had genomen.

Naar het Bois gegaan met Kl. Daar Verwey en Mientje gevonden. Gaan wandelen gegeten op het eilandje en nog wat gewandeld en in 't gras gelegen.

---

⁸⁰⁷ Boitsfort (Bos Voorde) bosgedeelte tussen Bois de la Cambre en Zoniënwoud.

La joie de vivre van Emile Zola (1840-1902), verschenen in maart 1884, werd reeds op 23 maart door Van Deyssel in *De Amsterdammer* besproken onder de titel 'De vreugde van te leven'. Korte tijd later verscheen bij F.C. Bührmann te Amsterdam een anonieme vertaling in twee delen, getiteld *De vreugde te leven*. Mevr. Keasberry is Antoinette Hildegonde Dorothea Doorenbos. Zij was op 24 maart 1883 met Edgar Keasberry getrouwd. Edwin Keasberry, zijn broer, was een kostganger van de familie Doorenbos toen de familie nog in de P. C. Hooftstraat woonde. In de brief aan Albert Verwey van 5 augustus 1882 toen Kloos bijna dagelijks bij Doorenbos in Brussel logeerde en hij verliefd werd op Martha Doorenbos, beschrijft Kloos het gezelschap waarin hij verkeert. Behalve het gezin zijn daar nog

2 Indiërs, broers, waarvan de oudste (28) beweert dat D en ik van de oude richting zijn, en dat hijzelf te groot en te modern is, om door iemand begrepen te worden. Hij zit op het oogenblik boekjes uit zijn hoofd te leren, om in Duitschland examen in de rechten te doen. De jongste (25) is in Indië postdirecteur [...] Eindelijk nog de Belgische demoiselle, bij wier moeder ik inwoon, en die ik benuttig om <+mij> 's avonds in het donker in Fransche conversatie te oefenen. Hony soit qui mal y pense, als ik er bijvoeg, dat ze 30 is en leelijk. N.B. 'dertig' moet zijn 'minstens dertig'

Zie: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 22.

Over de door Veth genoemde 'Juffr. De Jong', weten wij verder niets. Wellicht is het de 'Belgische demoiselle' waarover Kloos het had in 1882.

Het Bois de la Cambre is daar een ideale plek voor. Midden in een vijver, slechts per pont te bereiken, bevindt zich het romantische café-restaurant 'chalet Robinson'.⁸⁰⁸

13.4 La Roche

Tussen 19 en 23 augustus verbleven Kloos, Veth en Witsen in La Roche. Verwey hadden zij in Brussel op de trein naar Amsterdam gezet. De eerste nacht sliepen de drie vrienden gezamenlijk in een kamer van een particulier huis, maar dat beviel niet. Met z'n drieën in twee bedden was wel erg intiem. Na een nacht hielden ze deze kamer voor gezien en verkasten naar Café Royal. Kloos kende dit onderkomen nog van zijn reis met Jacques Perk. Kloos was toen, in die julimaand van 1880, behoorlijk humeurig en stug geweest. Dit keer was dat niet anders. Opnieuw was Kloos humeurig en was de sfeer tussen de vrienden (dientengevolge) niet optimaal.

Witsen en Veth trokken er vaak samen op uit; zij brachten hun dagen al schetsend en schilderend door, terwijl Kloos – die meende dat zijn liefste vrienden van dat moment te weinig belangstelling hadden voor de 'heilige plek' waar zijn hartsvriend Jacques Perk de inspiratie opdeed voor zijn beroemde *Mathilde* – zich chagrijnig terugtrok en de hele dag met zijn neus in Zola zat. 'Kloos erg eenzellig,' noteerde Veth daarover in zijn dagboekje. En de 22ste voltrok zich hetzelfde patroon.

Kloos thuis gebleven. Hij leest den heelen dag in de Documents littéraires van Zola. Ik heb hierin het art. over Musset gelezen. Na het diner met Witsen langs de Ourthe gaan wandelen. Gebaad en op blote voeten wel een half uur langs den rotsigen kant en soms weer in het water geloopt. Een romantische tocht. Na het souper vroeg naar bed gegaan.

Het was hun laatste dag in de Ardennen, de volgende dag waren zij terug in Brussel en daar vernam Kloos dat Vosmaer zijn recensie over Couperus' bundel *Een Lent van Vaerzen* niet wilde plaatsen.

In deze weigering zag Kloos een principiële afwijzing. Het leek allemaal teveel op een herhaling van de controverse tussen hem en Vosmaer, rond Kloos' geweigerde 'Pluksel' gericht tegen Valette in maart 1881. Vosmaer had nu kennelijk, zo meende Kloos, voor de opvattingen van zijn mederedacteur Jan ten Brink gekozen. Ten Brink was immers Couperus' mentor en diens hartstochtelijk verdediger tegen de aanvallen van de Amsterdamse jongelui.⁸⁰⁹

De brief van Vosmaer verslechterde Kloos' toch al niet beste humeur, wat voor een prikkelbare stemming zorgde tussen de vermoeide reizigers. Onder een ijzige stilte soupeerden de drie vrienden in een restaurant aan de Louiselaan. Er ontstond zelfs een wat ruzieachtige stemming. Veth, die al drie weken was geconfronteerd met Kloos' wisselend humeur, kreeg nu ook tot zijn verbijstering van Witsen de schuld van de mislukte avond. Voor straf gingen ze niet verder uit. Witsen zag uiteindelijk wel in dat het onzin was om Veth

⁸⁰⁸ Het houten Chalet Robinson brandde volledig af op een zondagavond in 1896. In 1991 ging het herbouwde chalet opnieuw in vlammen op. Het huidige chalet opende op zondag 13 september 2009 haar deuren.

⁸⁰⁹ Terug in Brussel schreef Kloos aan Verwey 'Jan ten Brink zit er achter, want anders zo op mij losgesprongen?' Zie: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 41 e.v.

aan te wrijven dat hij de avond had bedorven en bracht het met zijn schildersvriendje weer in orde.

Maar bij Kloos zat het dieper. Nadat Veth en Kloos in de vroege morgen van 24 augustus Witsen naar de trein hadden gebracht, kreeg Veth het nog even voor zijn kiezen. ‘Onder het naar huis wandelen’ vanaf het Brusselse station kreeg Veth van Kloos te horen dat hij zich in La Roche al behoorlijk aan hem had lopen ergeren en dat daarmee het hele uitstapje wat Kloos betrof was mislukt. ’s Avonds kon Veth nog geen goed doen. Kloos gaf hem voor het slapen gaan zelfs geen hand en wenste hem geen goede nacht.

De volgende dag draaide Kloos bij:

Negen uur opgestaan. Kloos nog zeer boos, doch komt langzamerhand wat bij door een gesprek over het thuisgekomen waschgoed. Daarna hij om elf uur naar Doorenbos gegaan. Ik thuis gebleven en mijn boeltje in orde gemaakt. Wat in de Edda gelezen. Het boos zijn was niet op mij zegt hij. Hij brengt mij weg naar de trein.⁸¹⁰

Kloos was tijdens hun uitstapje in Brussel afwisselend knorrig tegen Verwey en Veth geweest; maar waarschijnlijk zat hij vooral met zichzelf in de knoop. Hij had zich behoorlijk in de nesten gewerkt. Doorenbos zag hem liever gaan dan komen en Martha wist ook niet meer wat ze met haar Willem aan moest. Waren zij nu zo goed als verloofd of niet?

Nadat Witsen en Veth vertrokken waren, betrok Willem een kamer in de nieuwe Brusselse wijk Quartier Louise, niet ver van de Doorenbossen, die hij weer geregeld bezocht. Bij hen ontmoette hij Hélène Swarth die in dezelfde straat woonde.⁸¹¹ Hij had haar nog op drie achtereenvolgende zondagen in maart 1884 vier sonnetten gestuurd, vanuit de Ferdinand Bolstraat, zonder zijn identiteit prijs te geven: ‘t Gewoel op ’s levens heir-weg wierpt ge u tegen’, ‘Als een een-zelvig kind dat telken dag’, ‘De klare lente-dag is overal’ en ‘Phoibos Apolloon’ (‘Ik lag en weende om dromen, die vervlogen’).⁸¹²

‘Ik maakte kennis,’ schreef Hélène op maandag 22 september aan Pol de Mont, ‘met Willem Kloos, bij Dr. Doorenbos. Ik weet nu dat hij de onbekende dichter der sonnetten is, die ik in het voorjaar ontving.’⁸¹³ Later herinnerde Kloos zich de ontmoeting.

En zó gebeurde het, dat ik spoedig daarna in dezelfde kamer als Hélène Swarth te zitten kwam. Ik zie het hele vertrek nog vóór mij, nu ik mijn geestelijke Diepte geheel en al, zoals ik dat gewend ben, aandachtig naspeur. Zij was een wel niet heel groot, maar in elk geval rank meisje met neergeslagen ogen [...] die de indruk op mij

⁸¹⁰ Edda: Karl Simrock, *Die Edda*, 1851.

⁸¹¹ Liebaers 1964, p. 81. Op 15 november 1884 verhuist Hélène Swarth naar Mechelen. Liebaers 1964, p. 95:

Intussen heeft de provinciale afzondering de natuurlijke afstand tussen haar en de litteraire bewegingen bevorderd. Kloos heeft in een lyrische vlucht van deze afstand eens gezegd “en het is goed voor haar, dat zij niet in de Hollandsche verdrukking zit, waar alles zo klein is, waar de menschen tegen elkaar stooten, en de harten te pletter gaan in den schok der ontzetting”.

⁸¹² Zie hiervoor ook: Kralt 1982, p. 17-32. Voor de volgorde van deze gedichten uit maart 1884, zie Van Eeten 1963, p. 49 e.v. Hélène Swarth vermoedde al snel dat de anonieme dichter Kloos moest zijn. Op 2 april 1884 schreef zij aan haar vriend Pol de Mont: ‘Ik ook ben op het denkbeeld gekomen, dat de dichter W. Kloos kon zijn, hoewel ik nooit zijne verzen gelezen heb.’ Zie: Liebaers 1964, p. 56.

⁸¹³ Brief van Hélène Swarth aan de schrijver K.M. Pol de Mont, d.d. 22 september 1884. Kralt 1986, p. 24.

naliëten, dat zij geenszins voldaan over 't aardse Aanzijn en dus *niet* wat men noemt: gelukkig was.⁸¹⁴

Kloos voelde zich aangetrokken tot deze zielsverwante vrouw, die ook nog een vroege bewonderaarster van Jacques Perk bleek te zijn. Hij vatte het plan op een artikel of recensie over de dichteres te schrijven. Daar was de 'oude' Thijm hem al in voorgegaan. Toen zij in 1883 de bundel *Eenzame bloemen* publiceerde, droeg Thijm in *De Amsterdammer* een sonnet aan haar op. Hij noemde haar werk 'een najaarsgloed van klanken' en besloot zijn hulde met de regels:

Hoe zal men u voor zoveel schoonheid danken.
Gij, laureaat van Neêrlands dichtersessen!⁸¹⁵

Ook in januari 1885 ontsnapte Swarths nieuwste creatie *Blauwe Bloemen* niet aan Thijms aandacht. Wanneer Kloos hem voor wilde zijn moest hij opschieten.⁸¹⁶ Uiteindelijk bracht hij in de tweede jaargang van *De Nieuwe Gids* Hélène Swarth onder de aandacht van zijn lezers toen hij haar vijfde bundel *Beelden en Stemmen* (1887) recenseerde. Aan het slot van zijn kritiek voorspelde hij: 'Hélène Swarth heeft nooit iets schoners gemaakt, maar wie zoo iets maakt op haren leeftijd, zal nog veel meer schoone dingen in zich hebben. De toekomst is haar.'⁸¹⁷ 'Ik prijs wat veel,' becommentarieerde hij tegenover Verwey zijn eigen recensie, 'of liever ik keur wat te weinig af. Maar het arme menschje mag wel wat lof hebben. Ze heeft zo weinig. Als men haar met al die Nederlandsche prullen vergelijkt, dan verdient ze het ook.'⁸¹⁸

Hélène Swarth voelde zich gestreeld door Kloos' belangstelling. Kralt vermeldt, in zijn uitgave van Kloos' *Verzen* (1995), dat in haar nalatenschap een overdruk werd aangetroffen van het sonnet 'Ik denk altoos aan u, als aan die dromen' waarop Hélène Swarth had bijgeschreven: 'Voor mij (september 1884)'. Uyldert gaat ten onrechte aan deze notitie van Swarth voorbij wanneer hij dit gedicht rangschikt onder de zeven sonnetten die Kloos in 1885 schreef.⁸¹⁹

Een ander sonnet dat betrekking had op de eerste ontmoeting tussen Kloos en Swarth is volgens Kralt het volgende, inmiddels canoniek geworden sonnet:

---

⁸¹⁴ Kloos 1986, p. 123.

⁸¹⁵ Van der Plas 1995, p. 582. Het gedicht verscheen 13 januari 1884. Swarth stuurde hem een danksonnet terug.

⁸¹⁶ Op 11 december 1884 schreef Albert Verwey vanuit de Nassaukade:

Amice, Ik hoor uit zeer goede bron dat Alberd. Thijm (de oude) al bezig is met een artikel over Hélène Swarth voor de Amsterdammer, door toedoen van Pol de Mont, die "niet graag heeft dat een van ons dat doet". Zie, welk gebruik je van deze mededeeling wilt maken, en of je hem voor kunt zijn.

Hier geciteerd uit: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 81. Thijms bespreking van *Blauwe Bloemen* (1884) verscheen in *De Amsterdammer* van 4 januari 1885.

⁸¹⁷ Kloos, 'Literaire Kroniek', augustus 1887, p. 465.

⁸¹⁸ Brief van Willem Kloos aan Albert Verwey, d.d. 2 augustus 1887, hier geciteerd uit: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 198.

⁸¹⁹ Uyldert 1948, p. 107-116 en p. 151-157.

Ik ween om bloemen, in den knop gebroken
 En vóór den uchtend van haar bloei vergaan,
 Ik ween om liefde, die niet is ontloken,
 En om mijn harte dat niet werd verstaan:

Gij kwaamt, en 'k wist – gij zijt weer heengegaan...
 Ik heb het nauw gezien, geen woord gesproken:
 Ik zat weer roerloos, nà dien korten waan
 In de eeuwige schaduw van mijn smart gedoken:

Zoo als een vogel in den stillen nacht
 Op ééns ontwaakt, omdat de hemel gloeit,
 En denkt, 't is dag, en heft het kopje en fluit,

Maar éér 't zijn vaakrige oogjes gansch ontsluit,
 Is het weer donker, en slechts droevig vloeit
 Door 't sluimerend geblaêrte een zwakke klacht.⁸²⁰

Terug naar de herfst van 1884 – terug naar Kloos en Martha. Hun relatie sukkelde voort: 'Door een samenloop van omstandigheden is het met M. weer aan. Met het noodlot strijden zelfs de goden niet,' verzuchtte Kloos op een kaartje aan Van der Goes.⁸²¹ Maar de volgende dag, 23 oktober, verhuisde Kloos naar een Brusselse kamer wat verder weg van de Doorenbossen waar hij nu niet meer over de vloer kwam.⁸²² Aan Van Looy schreef hij vanuit zijn nieuwe onderkomen in de Rue Souveraine 5:

Ik leef hier anders als een godje, met de eenzaamheid als mijn droomvolle wereld. Als ik nog eenig idee van mezelf had, zou ik me kunnen vergelijken met Apollo, in ballingschap levende bij de kudde, – dat zouden dan de familie Doorenbos zijn – maar... Ik kom niet meer bij den 'ewigen Jüngling' aan huis. Ze hadden genoeg van me, merkte ik, en toen ben ik maar weggebleven. Toch is mijn engagement niet af: mijn schoone komt nu mij bezoeken en zet dan koffie voor me. Ook bakt ze wel eens een pannenkoek of een karbonade bij mij, die *ik* vervolgens met smaak opeet. Je bent verwonderd? Och Looy, als een vrouw haar netten heeft gespannen, dan loopt een man er altijd in.⁸²³

Uiteindelijk zou 'de zoeten waanzin' voor Doorenbos' dochter, die toch maar urenlang alleen met Kloos op diens kamer doorbracht, doven. Volgens Héléne Swarth gaf haar ontmoeting met hem Kloos het laatste zetje om tot een definitieve breuk te komen.⁸²⁴ Dat hij het contact

⁸²⁰ Kralt 1986, p. 24 stelt: 'Met vrij grote zekerheid kunnen we de twee volgende sonnetten ['t Was niet het op- en neer-slaan uwer ogen' en 'Ik ween om bloemen, in den knop gebroken'] met deze gebeurtenis [de ontmoeting met Héléne Swarth] in verband brengen.'

⁸²¹ Kaartje van Willem Kloos aan Frank van der Goes, d.d. 22 oktober 1884, Van der Goes-archief 906, IISG.

⁸²² Op het kaartje van 22 oktober 1884 schreef Kloos: 'Morgen verhuis ik naar Rue Souveraine 5, Ixelles Bruxelles.'

⁸²³ Brief van Willem Kloos aan Jacobus van Looy, d.d. november 1884, in: 's-Gravesande 1961, p. 60.

⁸²⁴ Brouwers 1985, p. 207.

verbrak met het gezin Doorenbos, maakte dat waarschijnlijk ook makkelijker. Na ongeveer drie jaar was de romance dan toch gestrand.⁸²⁵

Van Eeden kreeg te horen dat hij nu alle tijd had om zich verder te verdiepen in Tacitus en Shelley, om eraan toe te voegen: 'De eenzaamheid hier is mijn gezellinne, en ik heb hier een allergezelligst half Hollandsch quartier bij de weduwe van een Dorderechenaar Kuyt, zeg dat ook eens aan Chap [...] als ik eenigszins kan, kom ik December over, als hij promoveert.'⁸²⁶

---

⁸²⁵ Van Eeten 1963, p. 71-72.

⁸²⁶ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 31 oktober 1884, Van Eeden-archief XXIV C46, BC. Charles van Deventer kwam uit Dordrecht.